מצוה למימר להו אי דינא בעיתו אי פשרה בעיתו, היינו תנא קמא? איכא בינייהו מצוה: רבי יהושע בן קרחה סבר מצוה, ת"ק סבר רשות, היינו דר"ש בן מנסיא? איכא בינייהו משתשמע דבריהן ואתה יודע להיכן הדין נוטה אי אתה רשאי לומר להן צאו ובצעו. ופליגא דרבי תנחום בר חנילאי דאמר רבי תנחום בר חנילאי לא נאמר מקרא זה אלא כנגד מעשה העגל שנאמר "וירא אהרן ויבן מזבח לפניו" מה ראה? א"ר בנימין בר יפת א"ר אלעזר: ראה חור שזבוח לפניו, אמר: אי לא שמענא להו השתא עבדו לי כדעבדו בחור ומקיים בי "אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא" ולא הויא להו תקנתא לעולם, מוטב דליעבדו לעגל אפשר הויא להו תקנתא בתשובה. והני תנאי "פוטר מים ראשית מדון" מאי דרשי ביה? כדרב המנונא דאמר רב המנונא אין תחילת דינו של אדם נידון אלא על דברי תורה שנאמר "פוטר מים ראשית מדון". אמר רב הונא האי תיגרא דמיא לצינורא דבידקא דמיא: כיון דרווח רווח, אביי קשישא אמר דמי לגודא דגמלא כיון דקם קם: שמע"י ושת"י שב"ע זמירו"ת הו"א סימן: ההוא דהוה קאמר ואזיל טוביה דשמע ואדיש חלפוה בישתיה מאה א"ל שמואל לרב יהודה קרא כתיב "פוטר מים ראשית מדון" ריש מאה דיני. ההוא דהוה קאמר ואזיל אתרתי תלת גנבא לא מיקטל א"ל שמואל לרב יהודה קרא כתיב "כה אמר ה' על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו". ההוא דהוה קאמר ואזיל שב בירי לשלמנא וחדא לעביד ביש א"ל שמואל לרב יהודה קרא כתיב "כי שבע יפול צדיק וקם" (ורשע יפול באחת). ההוא דהוה קאמר ואזיל דאזיל מבי דינא שקל גלימא ליזמר זמר וליזיל באורחא א"ל שמואל לרב יהודה קרא כתיב "וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום". ההוא דהוה קאמר ואזיל היא ניימא ודיקולא שפיל אמר ליה שמואל לרב יהודה קרא כתיב "בעצלתים ימך המקרה וגו'". ההוא דהוה קאמר ואזיל גברא דרחיצנא עליה אדייה לגדיה וקם א"ל שמואל לרב יהודה קרא כתיב "גם איש שלומי אשר בטחתי בו וגו'". ההוא דהוה קאמר ואזיל כי רחימתין הוה עזיזא, אפותיא דספסירא שכיבן, השתא דלא עזיזא רחימתין, פוריא בר שיתין גרמידי לא סגי לן. אמר רב הונא קראי כתיבי מעיקרא כתיב "ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפורת" ותניא ארון תשעה וכפורת טפח הרי כאן עשרה, וכתיב "והבית אשר בנה המלך שלמה לה' ששים אמה ארכו ועשרים רחבו ושלשים אמה קומתו" ולבסוף כתיב "כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי איזה בית אשר תבנו לי וגו'". מאי משמע דהאי "לא תגורו" לישנא דכנושי הוא? אמר רב נחמן אמר קרא "ויין לא תשתה ולא תאגור" רב אחא בר יעקב אמר מהכא "תכין בקיץ לחמה, אגרה בקציר מאכלה" רב אחא בריה דרב איקא אמר מהכא "אוגר בקיץ בן משכיל": אמ"ת ממו"ן ירא"ה סימן: אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן כל דיין שדן דין אמת לאמיתו משרה שכינה בישראל שנאמר "אלהים נצב בעדת אל, בקרב אלהים ישפוט", וכל דיין שאינו דן דין אמת לאמיתו גורם לשכינה שתסתלק מישראל שנאמר "משוד עניים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר ה' וגו'". ואמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן כל דיין שנוטל מזה ונותן לזה שלא כדין הקדוש ברוך הוא נוטל ממנו נפשו שנאמר "אל תגזל דל כי דל הוא ואל תדכא עני בשער, כי ה' יריב ריבם וקבע את קובעיהם נפש". ואמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן לעולם יראה דיין עצמו כאילו חרב מונחת לו בין ירכותיו וגיהנם פתוחה לו מתחתיו שנאמר

רש"י

מצוה למימר להו · ברישא אי דינא בעיתו אי פשרה בעיתו דפתחינן להו בפשרה: היינו ת"ק · דאמר נגמר הדין אי אתה רשאי לבצוע הא מקודם גמר דין רשאי לבצוע וה"נ רשות הוא: איכא בינייהו מצוה · להזכיר פשרה, לת"ק ליכא מצוה: איכא בינייהו משתשמע דבריהם · לת"ק אפילו שמע דבריהם רשאי לבצוע עד שיגמר הדין ויאמר זה זכאי וזה חייב, לר"ש בן מנסיא משתשמע את דבריהם וידעת להיכן נוטה אע"ג דלא נגמר אין רשאי לבצוע: מקרא זה · ובוצע ברך: אלא כנגד מעשה העגל · שעשה אהרן פשרה בינו לבין עצמו והורה היתר לעצמו לעשות להם את העגל: ויבן מזבח · הבין מהזבוח לפניו שהרגו את חור על שלא עשה להם: אהרן · כהן ונביא היה: ולא הויא להו תקנתא · דהא סופן לעשות כן בזכריה בן יהוידע ויחרב בית המקדש על כך: והני תנאי · דלית להו משתשמע דבריהם אי אתה רשאי לבצוע: מאי דרשי ביה: תחילת דינו · לעתיד לבא: על דברי תורה · שלא עסק בתורה: פוטר מים · שפוטר התורה מעליו הוא ראשית מדונו תורה נמשלה למים דכתיב (ישעיה נה) "הוי כל צמא לכו למים": לצינורא דבידקא · כשהנהר גדל פעמים שהוא יוצא לשדות שעל אגפיו מעין נגרים וצינורות קטנים ואם אינו סותמו מיד הולך ומרחיב ושוב אינו יכול לסותמו והיינו דקאמר קרא "פוטר מים ראשית מדון" כלומר ראשית מדון ומריבה דומה לפוטר מים פוטר=פותח כמו פטר רחם (שמות יג): לגודא דגמלא · דפין של גשר בתחילה כשדורסין עליהם מנענעות וסוף מתחזקות ונקבעות במקומן והכי נמי כשאדם מרבה בקטטה מתחזקת ובאה ולא מקרא נפקא: טוביה דשמע ואדיש · אשריו ששומע חרפתו ושותק ומרגיל בכך, ואדיש = כמו דדש דש (גיטין דף נו:): חלפוה בישתיה מאה · הלכו להם בשתיקתו מאה רעות שהיו באות עליו על ידי התגר: פוטר מים · המתחיל(א) (מדון) ופותח בקטטה, הוא תחילת מאה דיני: מדון · נוטריקון מאה דני ל"א מדון בגימטריא מאה: אתרי תלת גנבא לא מיקטיל · כלומר אם עובר אדם עבירה פעמים ושלש ולא באה עליו פורענות אל יתמה דאתרי תלת גנבא לא מיקטיל וסופו ללקות באחרונה: שב בירי לשלמנא · שבע בורות כרויות לרגלי איש שלום ומכולם ינצל: וחד בירא לעביד ביש · לעושה רשעה: יפול · בתקלה ראשונה הבאה לו: דמבי דינא שקלוה גלימי · מי שנטלו ב"ד טליתו לפורעה לאחר ליזמר וליזיל · הואיל ודין אמת דנו לא הפסיד כלום אלא גזילה הוציאו מידו: כל העם הזה · ביתרו כתיב ומשמע לא שנא זכאי ולא שנא חייב כולן במשמע: היא ניימא ודיקולא שפיל · כשהאשה מנמנמת הסל שעל ראשה שהיא נותנת בו פילכה ומלאכת ידיה בו שפיל כלומר מתוך שהיא עצלה אין מלאכתה ניכרת ובולן משלות הן: אדייה לגדיה וקם · הריס אגרופו עלי ועמד לנגדי: רחימתין הוה עזיזא · כשאהבתינו היתה עזה ביני לאשתי: אפותיא דספסירא שכיבן · על רוחב הסייף היינו שוכבים שנינו: לא סגי לן · לא די לנו: הרי כאן עשרה · גובה מן הקרקע הרי שהקב"ה משרה שכינתו בעשרה טפחים סמוך לקרקע ועוד באורך הכפורת באמתה ואני: ולבסוף · בבהמ"ק היה גבוה שלשים אמה ואורכו ששים וכשחטאו נאמר להם איזה בית אשר תבנו לי שתוכל שכינתי להיות מצומצמת בתוכו: עתה אקום · אסתלק מעל ב"ד מכסו

תוספות

כנגד מעשה העגל · אקרא דתורת אמת קאי כדכתיב בסיפיה ורבים השיב מעון שיהא להם תקנה כדמסיק: אלא על דברי תורה · והא דאמרינן בפרק במה מדליקין (שבת דף לא·) שאומרין לו נשאת ונתת באמונה ואח"כ קבעת עתים לתורה התם באדם שעוסק בתורה איירי אלא שלא קבע עתים והכא איירי כשלא עסק כלל אי נמי שואלים לו תחילה על משא ומתן באמונה ומ"מ יקבל דינו תחילה על דברי תורה והכי דריש ליה לקרא תחלת גילוי דינו במה שנענשו מדברי תורה*:

לגודא דגמלא · וה"ק פוטר מים דהיינו גודא דגמלא שפוטרת את האדם מן המים כך הוא ראשית מדון: שאינו

עין משפט נר מצוה

נד א מיי' פכ"ב מהל' סנהדרין הלכה ד סמג עשין קז טוש"ע ח"מ סימן יב סעיף ב:

נה ב מיי' פ"ג מהל' ת"ת הלכה ט סמג עשין יב וטור וש"ע י"ד סימן רמו סעיף יח:

נו ג מיי' פ"ג מהלכות תשובה הלכה ה:

נז ד ה ו מיי' פכ"ג מהלכות סנהדרין הלכה ח ט סמג עשין קז טוש"ע ח"מ סימן ח סעיף ב:

[וע"ע תוס' קדושין מ:]

[אין זה בספוק אלא כך איתא ורשעים יכשלו ברעה. ועי' דקדוקי סופרים לגי' תיבות הללו]

[פי' הרים כלי זיינו עלי ערוך ערך גד]

ולבסוף כתיב והבית כצ"ל רש"ל

סוטה ט: [עי' תוס' שבת י. ועוד ביתר ביאור כתוב ב"ב ח: ד"ה דין ותוס' מגילה טו: ד"ה זה]

מסורת הש"ס

[עמ"ש תוספו' גיטין סח. ד"ה וכתיב]

שבת לא· [קדושין מ:]

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה פוטר מים המתחיל ופותח בקטטה ראשית מדון הוא:

[תרגום של כנפה לרותאן]

סוכה ד:

רש"ל כי שהוא דיבור אחד עם דלעיל

[צ"ל נחמני]

יבמות קט:

רבינו חננאל

אי דינא בעיתו אי פשרה בעיתו ואף על גב שנתגלה הריב וכן יש לו לדיין לומר לאדם חזק איני נזקק לכם שמא יתחייב החזק ונמצא החזק רודפו לדיין וכו' ור' תנחום בר חנילאי דריש האי קרא פוטר מים ראשית מדון במעשה דאהרן בעגל שנא' וירא אהרן ויבן מזבח לפניו מה ראה אמר רבי אלעזר ראה חור זבוח לפניו אמר אי לא שמענא להו השתא קטלי נמי לדידי ומתקיימא בהן אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא ולית להו תקנתא בתשובה לעולם אפשר דהדרי בתשובה והויא תקנתא וכו' · ואסיקנא כל דיין שדן דין אמת לאמתו משרה שכינה על ישראל שנאמר אלהים נצב בעדת אל וגו' והמעוות מסלק שכינה שנאמר משוד עניים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר ה' · וכל דיין שנוטל ממון מזה שלא כדין ונותנו לזה הקב"ה גובה נפשו ממנו שנאמר אל תגזול דל כי דל הוא ואומר כי ה' יריב ריבם וגו' · נתיב

שנאמר הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים סביב לה מגבורי ישראל. כולם אחוזי חרב מלומדי מלחמה איש חרבו על ירכו מפחד בלילות" מפחדה של גיהנם שדומה ללילה. דרש ר' יאשיה ואיתימא *רב נחמן בר יצחק מאי דכתיב בית דוד כה אמר ה' דינו לבקר משפט והצילו גזול מיד עושק" וכי בבקר דנין וכל היום אין דנין, אלא *אם ברור לך הדבר כבקר אמרהו, ואם לאו אל תאמרהו ר' חייא בר אבא א"ר *יונתן מהכא אמור לחכמה אחותי את" *אם ברור לך הדבר כאחותך שהיא אסורה לך אומרהו ואם לאו אל תאמרהו. אמר ר' יהושע בן לוי עשרה *שושבין בדין קולר תלוי בצואר כולן, פשיטא: לא צריכא אלא לתלמיד היושב לפני רבו *רב הונא כי הוה אתי דינא לקמיה מכניף ומייתי עשרה רבנן מבי רב, אמר כי היכי דלימטיי *שיבא מכשורא רב אשי כי הוה אתי טריפתא לקמיה מכניף ומייתי להו לכולהו טבחי דמתא מחסיא אמר כי היכי דלימטיין שיבא מכשורא. *כי אתא רב דימי אמר: דרש רב נחמן בר כהן מאי דכתיב מלך במשפט יעמיד ארץ ואיש תרומות יהרסנה" אם דיין דומה למלך שאינו צריך לכלום, יעמיד ארץ, ואם דומה לכהן שמחזר בבית הגרנות יהרסנה, דבי נשיאה אוקמו דיינא דלא הוה גמיר, א"ל ליהודה בר נחמני מתורגמניה דריש לקיש קום עליה באמורא, קם גחין עליה ולא א"ל ולא מידי, פתח ואמר הוי אומר לעץ הקיצה עורי לאבן דומם, הוא יורה הנה הוא תפוש זהב וכסף וכל רוח אין בקרבו" ועתיד הקב"ה ליפרע ממעמידין שנאמר וה' בהיכל קדשו הס מפניו כל הארץ", אמר ריש לקיש *כל המעמיד דיין (*על הציבור) שאינו הגון כאילו נוטע אשירה בישראל שנאמר שופטים ושוטרים תתן לך" וסמיך ליה לא תטע לך אשירה כל עץ" אמר רב אשי ובמקום שיש תלמידי חכמים כאילו נטעו אצל מזבח שנאמר אצל מזבח ה' אלהיך" כתיב לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב, אלהי כסף ואלהי זהב הוא דלא עבדי הא דעץ שרי? אמר רב אשי אלוה הבא בשביל כסף ואלוה הבא בשביל זהב. רב כי הוה אתי *לבי דינא אמר הכי: ברעות נפשיה לקטלא נפיק וצבי ביתיה לית הוא עביד, וריקן לביתיה עייל ולואי שתהא ביאה כיציאה, כי הוי חזי *אמבוהא (דספרי) אבתריה אמר אם יעלה לשמים שיאו [וגו'] כגללו לנצח יאבד" (וגו') מר *זוטרא חסידא כי הוו מכתפי ליה בשבתא דריגלא אמר הכי: כי לא לעולם חוסן ואם נזר לדור ודור" דרש בר קפרא מנא הא מילתא דאמרו רבנן *הוו מתונין בדין? דכתיב לא תעלה במעלות וסמיך ליה ואלה המשפטים" אמר ר' *אליעזר *מניין לדיין שלא יפסע על ראשי עם קודש שנא' לא תעלה במעלות וסמיך ליה ואלה המשפטים, אשר תשים" אשר תלמדם מיבעי ליה? אמר רבי ירמיה ואיתימא רבי חייא בר אבא אלו כלי הדיינין, רב הונא כי הוה נפק לדינא אמר הכי אפיקו לי מאני חנותאי: מקל ורצועה ושופרא וסנדלא" ואצוה את שופטיכם בעת ההיא" אמר רבי יוחנן כנגד מקל ורצועה תהא זריז. שמע בין אחיכם ושפטתם" אמר בבי חנינא אזהרה *לבית דין שלא ישמע דברי בעל דין קודם שיבא בעל דין חבירו ואזהרה לבעל דין שלא יטעים דבריו לדיין קודם שיבא בעל דין חבירו, קרי ביה נמי שמע בין אחיכם' *רב כהנא אמר מהכא מלא תשא" לא תשיא. ושפטתם צדק" אמר ריש לקיש צדק את הדין ואחר כך חתכהו, בין איש ובין אחיו *(ובין גרו) אמר רב יהודה *אפילו בין בית לעלייה, ובין גרו" אמר רב יהודה אפילו בין תנור לכירים לא תכירו פנים במשפט" רבי יהודה אומר לא תכירהו רבי אלעזר אומר לא תנכרהו, אושפיזכניה דרב אתא לקמיה לדינא אמר לו לאו אושפיזכני את? אמר לו אין, *)אמר ליה דינא אית לי, אמר ליה פסילנא

*) א"ל מאי בעית א"ל דינא אית לי כצ"ל רש"ל

שאינו צריך לכלום. כלומר דגמיר וסביר וכן מוכח מדמייתי עלה דבי נשיאה אוקמו דיינא דלא גמיר ומיהו בפי"ג דכתובות (דף קה:) מייתי לה על דיין שאינו מקבל שוחד ומשמע שאין צריך לכלום שהוא עשיר:

תהא זריז. שלא להטיל אימה על הציבור לרדותם יותר מדאי וכן מוכח לקמן (דף ח:) דדרשינן מהאי קרא אזהרה לדיין שיסבול את הציבור:

פסילנא